

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSAL KÜLTÜRLER VE TÜRKİYE

Yrd.Doç.Dr.Mehtap YEŞİLORMAN
Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü

ÖZET

Endüstrileşme süreci, ülke sınırlarını aşan teknolojik ve ekonomik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreç, modernleşmenin tipik bir örneği olarak algılanmaktadır. Çeşitli toplumların diğer toplumlarla yakın ilişkiler kurmaları ve onlarla bütünleşme çabaları, küresel gelişmelere yol açmıştır. Uluslar arası organizasyonlara katılmak, teknolojik devrim, medyanın ticarileşmesi ve bilgi akışı, küreselleşme sürecini ortaya çıkarmıştır. Ancak küreselleşme ile ilgili değerlendirmelerde sosyal, kültürel ve ideolojik şartların noksanlığı eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra, uluslar arası süreçler ve bunların toplumlar üzerindeki tesirleri ulus-devletler, çok uluslu şirketler gibi gelecekteki yapıları etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, küreselleşme süreci, küresel kültür, ulusal kültür

1. GİRİŞ

Baş döndürücü değişimlerin yaşandığı 2000'li yılların başlangıcında, yeni bir yüzyıla girmenin çılgınlığına tanık olunmaktadır. Bu oluşumlar, dünya tarihinde en büyük dönüşümü yaratan Endüstri Devrimini kışkırtacak kadar büyüktür. Yaşanan değişimler, sadece belli bir toplumu ya da bölgeyi içine alan bir süreç değil, bütün dünyayı saran ve tesirlerinden kaçılması mümkün olmayan dönüşümlerdir. Daha açık bir ifade ile, McLuhan'ın deyişiyle dünyanın "dünya köyü"ne doğru evrilmesi, bütün toplumların küreselleşen dünya düzeniyle entegre olmasını zorunlu hale getirmektedir. Çeşitli alanlardaki gelişmelerin yansımalarının bütün toplumlarda görülmesi, küreselleşmeye doğru gidişin işareti sayılmaktadır. Fakat en fazla yankı uyandıran, sosyo-kültürel yapıdaki değişimlere ilişkin değerlendirmelerdir.

Başlangıç noktasının aynı olması dolayısıyla modern değerler Batı değerleriyle özdeş kabul edilmektedir. Daha doğrusu sanayileşme, modernleşme, batılılaşma ve bu serinin yeni üyesi olan küreselleşme (globalization) eşanlamlı kavramlar olarak algılanmaktadır. Gerçekte bu kavramların hepsi, batılı değerleri ve bunların benimsenmesini ifade etmektedir. Elteren'in küreselleşmenin yeni bir oluşum olmadığını ve modernleşmenin tabiatında küreselleşmeye ilişkin eğilimler olduğunu (Elteren, 1999:290) şeklindeki düşüncesi yukarıdaki

¹ myesilorman@yahoo.com

görüşü destekler niteliktedir. Nirun, konuya farklı bir açıdan yaklaşmakla birlikte aynı noktaya temas etmektedir. O'na göre "hiçbir insani toplum, hiçbir bakımdan birbirinin aynı olamayacağına göre, sosyal yapılar arasında da benzerlikler bulmak çok zor olsa gerektir" (Nirun,1991:82). Oysa küresel dünyada bütün toplumların bir benzeşme sürecine girdiğinden bahsedilmektedir.

2. KÜRESELLEŞMENİN ÇOK BOYUTLULUĞU

Birtakım özellikleri başka kavramlar altında ele alınsa da küreselleşme yeni bir kavramdır. Her yeni oluşum gibi, küreselleşme de heyecanla ele alınan popüler konularından biri olmuştur. Hakkındaki değerlendirmeler çok çeşitli olmakla beraber, bazı temel noktalar önemle vurgulanmaktadır. Mesela Elteren'a göre küreselleşme, "ulusal sınırları aşıp dünya ölçeğinde iş yapma, yeni uzam-zaman kombinasyonlarında cemaatleri ve örgütlenmeleri bütünleştirme, birleştirme ve dünyayı nesnel olarak ve insanların deneyimlerinde daha çok birbirlerine bağlanmış hale getirme süreçlerine gönderme yapar" (Elteren,1999:287). Yelken'in Giddens'e katılarak belirttiğine göre küreselleşme, "...uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması"dır (Yelken,1999:62). Her iki örnekte de görülen ana tema, ulusal sınırların aşıldığı, dünyanın küçüldüğü, daha doğrusu her şeyin artık dünya ölçeğinde değerlendirildiğidir.

Robertson küreselleşmeyi "hem dünyanın küçülerek yoğunlaşmasına, hem de bir bütün olarak dünya bilincindeki yoğunlaşmaya atıfta bulunan 'nesnel' ve 'öznel' süreçler ikilemi" (Timur,1998:7) olarak nitelendirmektedir. Her şeyin dünya ölçeğinde değerlendirilmesi, evrensel bir bilincin oluşması, çeşitli birimlerin uluslar arası düzeyde entegrasyonu gibi küresel nitelikli gelişmeler, dünyanın aynılaşmaya doğru gittiği konusunda birtakım endişeler yaratmıştır. Ancak bu, yerel kimliklerin reddedilmesi veya ortadan kaldırılması anlamında bir gelişme değil; global yapı içerisinde yerelin de yeniden örgütlenmesi durumu olarak algılanmalıdır. Bu yeniden örgütlenme süreci, uluslar arası düzeyde olduğu kadar, ulusal seviyede de yeni birliklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Küreselleşme (globalization) çok karmaşık bir süreç olması nedeniyle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olmak üzere değişik açılardan irdelenebilir. Çünkü "küreselleşme yalnızca giderek artan karşılıklı bağımlılığın nesnelleşmesine göndermede bulunmaz. Kültürel ve öznel meselelere de göndermede bulunur" (Robertson,1999:295). Fakat Guibernau, üç esas nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Birincisi, siyasal anlamda sınırlı, belirli egemen devletin yaygın özelliği olan ulus-devlet yapısının küresel alanda mükemmel bir siyasal aktör haline gelmesine işaret eder. İkincisi, kapitalizmin ekonomik düzene ilişkin kökten küreselleştirici rolüdür. Wallerstein'in sunduğu dünya sistemi kuramı buna örnektir. Üçüncüsü, bilgi akışının sürekliliğinin sağlanmasıyla düşüncelerin hızla yayılmasını süreklileştiren, kültürel-bilimsel bir topluluğun yaratılmasıdır" (Yelken,1999:174). Birbiriyle yakından ilişkili olan bu alanlardan üçüncüsünü diğerleri için başlangıç noktası olarak kabul etmek

mümkündür. Çünkü adı geçen gelişmelerin varlığı, üçüncünün uygun ortam oluşturmasına ve bunun devamlılığına bağlıdır.

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri küreselleşmenin habercisi saymak mümkündür. Hatta, "XX. yüzyıl biterken gündeme gelen küreselleşme olgusuna biraz daha derinlemesine bakıldığında, küreselleşmenin ortaya çıkmasında belirleyici ögenin teknolojiadaki çarpıcı gelişme olduğu söylenebilir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, üretim süreçlerini, mesafe kavramını ve hayatı böylesine değiştirmeseydi, küreselleşme denilen olgunun bu şekilde ortaya çıkması herhalde mümkün olmayacaktı" (Ulagay,2000:92) Castells ise, küreselleşmeyi sadece bilgiye ve teknik gelişmelere endekslemektedir. O'na göre küreselleşme, "teknolojik gelişmenin enformasyonel tarzına dayanır. Bu tarz, tüm teknolojik değişiklikleri belirler. Burada hammadde de, sonuçta ortaya çıkan şey de enformasyondur. Ortaya çıkan şey, üründen çok yöntemlerdir" (Davidson,1999:84).

İçinde bulunulan çağ, tam anlamıyla bilgi çağını karakterize etmektedir. Tarihte bilginin en az sermaye kadar değerli olduğu başka hiçbir döneme rastlanmamaktadır. Bilimde olduğu gibi, iletişim alanındaki gelişmeler de gerçekten bir devrim niteliğindedir. Bilhassa, kitle iletişim araçlarının küreselleşme sürecindeki rolü gözardı edilemez. Çünkü, "iletişim medyasının yayılması, en azından küresel televizyonun ve öteki hızlı yeni iletişim ve seyahat teknolojilerinin gelişmesi, dünyanın dört bir yanındaki insanların öteki mekanların ve bir bütün olarak dünyanın daha çok farkına varmalarını sağladı.Ticari ve siyasal güdülenmelere rağmen, çevreye ilişkin endişeler bu ortak kader duygusunu yaygınlaştırdılar. Farklı bir açıdan, Soğuk Savaş'ın da nükleer felaket gölgesiyle birlikte dünyanın bir tek olduğu duygusunu şiddetlendiriş yolları gözlenebilir. Dünyanın büyük bir bölümünün cehalet içinde olması ve tümüyle dünyaya ve kendi toplumlarının dışındaki toplumlara (aslına bakılırsa kendi toplumlarına) ilişkin 'yeterli' ve 'doğru' bilgiden yoksun olunması, bu temel noktaların önemini azaltmamaktadır" (Robertson,1999:297). Aslında kültürel oluşumlar da bilginin sosyo-kültürel hayata yansımından ibarettir. Diğer bir ifadeyle "insan kültürü, Hall'a göre insanın doğasını geliştirmesinin, doğayı kendi kullanımına uydurma kapasitesinin sonucu ve kayıdır. Bu insanın üretken ve tarihsel yaşamının her yeni devresi için temel oluşturan toplumsal iş ile mükemmelleştirilen insan bilgisinin bir biçimidir. Beyinde soyut olarak yığılmış bir bilgi değeridir" (Erdoğan-Alemdar,1990:209).

Teknikteki ilerlemeler, küreselleşme sürecinin getirdiği olumsuzluklardan biri değildir. Aksine "teknolojik gelişmeler, kültürün gelişmesine de imkan vermektedir. Bu gelişmeler, kültüre yeni vasıtalar kazandırarak kültürün ifade gücünü artırıyor –ses tekniğindeki gelişmeler müziğe yeni imkanlar açıyor- ve sinema, tv gibi araçlar vasıtasıyla kitlelere yayılıyor. Üstelik teknolojik gelişmeler, üretim gücünü artırdığı için insanın kültür işlerine ayıracak zamanı da artırıyor" (Güngör:1990:29).

Küreselleşme alanındaki en büyük teknolojik yenilik de bilgisayar ve internet ağıdır. "Pek çok başka yazarın da belirttiği gibi bu, tüm insan etkinliklerinin bütünlüğünü bozarken bir yandan da üretkenliği yepyeni bir yolla artırıyor"

rak, geçmiş zamanların zaman/meکان sınırlarını yıkar. Artık insanlar aynı anda ve bir arada çalışmak üzere kapanmak zorunda değiller" (Davidson,1999:85). Bilgisayar dünyasındaki ilerlemelerin yanı sıra, "enformasyon devriminin -halk diliyle İnternet'in- küreselleşmede ne kadar merkezi bir konumu olduğu, anlık bilgi aktarımı dünyası ve bu bilgilerle onların uygulamalarının sağladığı mukayeseli üstünlük, daha önceki ekonomi dünyalarıyla karşılaştırılarak anlaşılabilir. Yeni teknolojiler, piyasanın talep ettiği -1970'lerden önce adı bile anılmayan- hız ve karmaşıklığa ulaşmayı mümkün kılar" (Davidson,1999:85).

Bilgisayar alanındaki ilerlemeler sadece bilgi aktarımı ve üretimi ile sınırlı kalmamaktadır. Küresel ortamda eski yapıların yenilenmesine de tesir edebilmiştir. Mesela Davidson'a göre, bilgisayar devrimi, ulus-devlet sınırlarını aşan küresel kapitalist ekonominin yaratılmasına, demokrasi ve insan haklarının evrensel bir ilke olarak benimsenmesine ve kültürel temas sonucu ortak değerlere ulaşılmasına imkan vermektedir (Davidson,1999:86).

Kapitalizm, küreselleşen dünyanın en önemli dekorlarından hatta, başta gelenlerden bir tanesidir. Olanca hızıyla büyüyen sermayenin ulusal piyasaların dışına taşması, uluslar arası şirketlerin kurulması ve dünyanın tek kutuplu hale gelmesi gibi gelişmeler kapitalist ekonomik sistemi küreselleşen dünyada daha da devleştirmiştir. Üstelik küreselleşme süreci, çoğu kez sadece ekonomik açıdan değerlendirilen bir olgu olmuştur. Mesela Keyman'a göre uluslar arası örgütlenmelerin siyasetin ulusaşırı düşünülmesine, bu da küreselleşmeye ekonomik açıdan bakılmasına ve 'Avrupa merkezli' kültürel oluşumun gözardı edilmesine yol açmıştır (Keyman,1997:38). Transnasyonal dönüşüm içerisindeki uluslar, küresel ekonomik yapının bir parçası olmak durumundadırlar. Hatta Walterstein'a göre kapitalizm, "başından beri, ulus devletlerin değil, dünya ekonomisinin bir etkinliğidir. Kapitalizm, hiçbir zaman ulusal sınırlar tarafından belirlenmiş isteklere izin vermemiştir" (Elteren,1979:19). Bütün bunlar küreselleşen yeni dünya düzeninde kapitalizmin yine hakim güç olacağını göstermektedir. Daha doğrusu, kapitalizm için uygun ortam yaratmaya devam edecektir. Hatta "Hall ve Jacques'e göre, yeni zamanlar, temel ritimleri ve eğilimleriyle hala yerinde duran 'kapitalizmin' yeni zamanlarıdır. Sermaye, hala kök salmış ve eskisine oranla küresel olarak daha da etkilidir. Fakat sermayenin ayakta durması, halk gruplarının, sınıfların ve bütün 'cemaatlerin' umut ve isteklerini sınırlandırma pahasına sağlanmaktadır" (Yelken,1999:179).

Küreselleşme sürecinde kapitalizmde yaşanan krizler ve bunun tesirlerinin bütün dünyada hissedilmesi, olayın bir diğer olumsuz yönüdür. Bu sürece ayak uyduramayan pek çok ülkede yaşanan bütün olumsuzluklar dolaylı olarak diğerlerine de yansımakta ve sıkıntılarının izleri dalga boyu yayılmaktadır. Mesela Ulagay'a göre Tayland'daki kur fiyaskosu, Temmuzdan Eylül'e kadar Malezya, Singapur, Endonezya ve Güney Kore'de benzer şekilde yaşanmış, hatta Brezilya'yı dahi etkilemiş ve bu ülkelere akan dış sermaye derhal yön değiştirmiştir (Ulagay,2000:21).

Kapitalist ekonomik hayat her şeye rağmen üstünlüğünü devam ettirmekte; bununla da kalmayıp etki alanını her geçen gün biraz daha genişletmektedir. Buna paralel olarak bu alandaki gelişmeleri irdeleyen 'postmodern

iktisatın kısa sürede etkin bir ilerleme gösterdiği' (Milberg,1993:276) öne sürülen görüşler arasında yer almaktadır. Fakat, küresel süreçte kapitalizme ilişkin umut verici gelişmeler de yaşanmaktadır. "..Kapitalizm hala çelişkiler üretiyor ve bu anlamda Marksizm açısından değişen bir şey yok ise de, ortaya çıkan toplumsal formasyonlar ve üstyapısal sonuçlar, nitelik olarak oldukça farklıdır. Her şeyden öte, işçi sınıfının kompozisyonu değişmiş durumda. Hangi şekilde değiştiği ise tüm küresel yönelimlerin en çok kızıdığı Asya Bölgesinde su yüzüne çıkmıştır" (Davidson,1999:89).

Ulus-devlet, küreselleşmenin en gözde unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Modern dönemin gururu olan bu organizasyon, küresel dönemde de varlığını sürdürmektedir. Nitekim Tomlinson da (1999:107) benzer biçimde ulus-devletin, modernliğin bir fenomeni olduğunu söylemektedir. Ulusal kültürün simgesi olarak da görülen bu birim, küresel dünyanın siyasal aktörü rolündedir. "Ulus-devletlerin, dünyayı oluşturan en önemli ekonomik ve politik birim olması, ulusal kimliklerin oluşturulmasında hatırı sayılır ve bilinçli bir 'kültürel inşa'nın söz konusu olduğu anlamına gelir. Fakat 'ulusal kimliğin' tamamen ideolojik bir yapı olduğunu düşünmek de yanlış olur. Bir insanın herhangi bir ulusun bir parçası olarak yaşamasının sadece ideolojiyle açıklanamayacak bir tarafı vardır" (Tomlinson,1999:107). Hatta Friedman, azınlıklara ilişkin devlet politikalarının dahi 'asimilasyondan' 'çokkültürlülüğe' doğru değiştiğinden söz etmektedir (Friedman,1993). Bununla birlikte, ulus-devlet, uluslararası birliklerin ve küreselleşmenin etkisiyle içte ve dışta hem yapısal, hem de fonksiyonel açıdan farklılaşmıştır. Ulusal sınırların aşıldığı küresel düzende ulus-devlet, bu bütünün bir alt birimi olarak da fonksiyon görebilmektedir.

Ulus-devletin eski etkinliğini yitirdiği konusundaki fikirleri aslında ulus-devletin cemaat tabanının aşınmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlayan Yelken (1999:176-177), bu duygusal bağın çözülmesiyle yerel ile küresel arasındaki gerginliğin de azalmaya başladığını belirtmektedir. Siyasal alandaki bu değişimler, devletin siyasal bir birim olmaktan çıkarılıp idari bir birime dönüştürülmesi (Yelken,1999:177) olarak da algılanabilmektedir. "Küreselleşme modelleri dünyada ulus devletin tek aktörlüğüne son veren uluslar arası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin ulus devletlerin sınırlarını aşan bağımsız bir birim olarak ortaya çıkışını görürler (Bağce,1999:9). Sarıbay'a göre ise ulus-devlet, ulusu bölünmez bir bütün olarak kabul ettiği için aslında kuruluşundan beri krizdedir (Sarıbay,1997:18). Ulus-devletlerin ulusal kültürün temsilcisi olması dolayısıyla bu husustaki endişeler, milli kimliğin yitip gideceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ulus-devletin küresel dünyadaki yeri ister olumlu, isterse olumsuz değerlendirilsin, kesin olan bir şey vardır ve bu da politik birimin her şey gibi büyük ölçüde değişmiş olduğudur.

Küreselleşme, ulus-devletin işleyişi konusunda olduğu kadar, politik değerler alanında da varlığını hissettirmektedir. Aslında bu mevcudiyet bir anlamda zorunluluk halini almıştır. Çünkü, küresel çaplı sorunlar, küresel çözümlere ihtiyaç göstermektedir. İnsan hakları kavramının küreselleşmesi ya da küresel ölçekte değerlendirilmesi bu türden bir gereksinimdir. Aynı şekilde Robertson, " 'insanlığın en iyi çıkarlarının bir olarak' yürürlüğe konulmasının

uluslar arası söylemde ortak bir tema haline geldiğinden" (Robertson,1999:218) söz etmektedir. İnsan hakları düşüncesinin ortak iyiye ulaşma amacına yönelik olması, küresel anlamda problemlerin çözümü için bir mecburiyet olmasının yanı sıra, küreselleşmenin sonucu olarak kabul edilebilir.

Evrensel standartlaştırma kriterlerinden biri de demokratik politika söylemidir. Günümüzün en yaygın sistemlerinden biri olması dolayısıyla küreselleşme sürecine en kolay adapte olabilecek alan demokratik yapıdır. Demokrasiye bağlanan umutlar, küreselleşme bahsinden evvel de son derece yoğundu. Fakat son gelişmelerle beraber yoğunluğun hacminde büyük bir artış olmuştur. Giddens, "eşitlik", "saygı", "açık diyalog" ve "güven" unsurlarına sahip herkesin demokratik politikaya uyum sağlayabileceğinden söz etmektedir (Giddens,2000:76). Bu bakımdan yeni dünyada demokrasiye bağlanan umutlar gibi değerler alanı da aynı kalmış, fakat boyutları gelişmiş, daha doğrusu genişlemiştir. Yani küreselleşme, demokrasiye duyulan ihtiyacı azaltmak yerine artırmıştır. Çünkü küreselleşen dünyanın küresel sorunlarını ancak küresel çaptaki demokrasi çözümleyebilir.

Demokratikleşmenin, aynı zamanda ulus-devlet düzeyinde yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duyduğu açıktır. Ortaya çıkan değişimler sonucu mevcut yapı eskiye nazaran oldukça farklılaşmıştır. "Şimdiye kadar uygulandığı şekliyle, demokratik politika, kendi kendini yöneten ve kendisini ilgilendiren politikacıların büyük kısmını belirleyebilecek bir ulusal topluluğu ön varsaymıştır. Egemen ulusu ön varsaymıştır. Ama küreselleşmenin etkisiyle egemenlik alanı da küçülmektedir. Uluslar ve ulus-devletler güçlerini korumakla birlikte, siyaset bilimcisi Held'in işaret ettiği gibi, onlar ile yurttaşlarının yaşamlarını etkileyen küresel güçler arasında büyük demokratik boşluklar meydana gelmiştir. Ekolojik riskler, küresel ekonomideki dalgalanmalar ya da küresel çaplı teknolojik değişimler, ülke sınırları tanımaz" (Giddens,2000:93). Bununla birlikte, ulus-devletin egemenlik sınırlarının daralması, riskler ve küresel çaplı politik sorunlar, ulus-devlet düzeyinde demokratik sisteme olan ihtiyacı değiştirmemiştir. Üstelik Giddens'in ifade ettiği gibi "siyasal partiler, ekolojik baskı grupları gibi tek bir sorunda odaklanan gruplarla geçmişte göre daha fazla işbirliği yapmaya alışmak zorundadırlar. Bazı insanlar, çağdaş toplumlara parçalanmış ve örgütsüzleşmiş gözüyle bakarlar; oysa, bunun tersi doğrudur. İnsanlar, gruplar ve birliklere eskisinden daha fazla katılıyorlar" (Giddens,2000:91). Çünkü çağdaş toplumlar için -heterojen sosyal yapıları dolayısıyla- örgütlenmiş yapı ve eylemler büyük önem arzederler. Örgütlenme seviyesinin demokrasi için önemini ötesinde, küresel dünyada ve ulus-devlet içindeki demokratik değerlerin işleyişini kolaylaştırmaktadır. Küreselleşme çerçevesinde düşünülen ve radikal demokrasi projesi olarak adlandırılan yeni oluşumda çoğulcu toplumdaki farklı kimlikleri ve bunun yarattığı çelişkileri demokrasinin temeli kabul eden "agonistik demokrasi" yani birbirinin varlık şartlarını ortadan kaldırmayan bir düzenin yaratılması hayali vardır (Keyman,1997:47-48). Bu bakımdan yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen demokrasi, yirmi birinci yüzyıla damgasını vuracağına benziyor.

Küreselleşme ekonomik, teknolojik ve siyasal olmak üzere sosyal haya-

tin değişik alanlarında yansımalarını bulan karmaşık bir süreçtir. Konunun karmaşıklığı ve çok boyutluluğu münasebetiyle, yapılan açıklamalar da girift bir nitelik taşımaktadır. Bunun yanı sıra, küreselleşmenin temel çıkış noktasının ekonomik ve teknolojik gelişmeler olması, söz konusu alanları ilgi odağı haline getirmiştir. Ayrıca, küreselleşmenin maddi tabiatına normatif bir yaklaşım getirmenin güçlüğü, soruna ilişkin faaliyet ve çabaları sınırlandırmıştır. Bu itibarla, küresel oluşumların kültürel alanda yarattığı ekonomik, teknolojik ve siyasal alandaki gelişmelerle birlikte alınması ihtiyacını doğurmuştur.

3. ULUSAL KÜLTÜR GELENEğİ VE GÖKALPÇİ NOSTALJİ

Kültür kavramına çeşitli açılardan yaklaşan sayısız tanım mevcuttur. Sözü geçen çeşitlilik, toplumsal yapıların yarattığı farklılıktan kaynaklanmaktadır. Ancak, kültürü bir toplumun yaşayış tarzı olarak ele alan tanım, genel kabul görmektedir. Eliot'un deyimiyle "bütün bir yaşama" şekli (Eliot,1981:23) olarak kabul edilen kültürün kapsamı, aynı zamanda toplumları birbirinden ayıran bariz farklılıkları da içermektedir. İşte küreselleşmeye yönelen dikkatlerin bu noktadan hareket etmesi daha uygundur denilebilir. Çünkü hem Ogburn'un maddi ve manevi kültür ayırımı, hem de evrensel-ulusal kültür farklılıklarının temelinde yatan şey; normatif unsurların maddi olanlara nazaran daha az benzerlik gösterdiğiidir. Diğer bir ifadeyle, kültürün ulusal olan bu unsurları, toplumları birbirinden ayıran en önemli özelliklerdir. Toplumlar arasındaki bu farklılıkların gözardı edilmesi, Eliot'un dediğı gibi geleneğe zarar verilen (Eliot,1981:59) bir durumdur.

Kültürler, aynı zamanda aralarında karşılıklı ilişkiler bulunan dinamik yapılarıdır. Bu sebeple, bütün kültürel sistemler için değişme kaçınılmaz bir süreçtir. Zora ya da baskıya dayalı değişim biçimlerinin dışında, kültürel alış-veriş bütünüyle negatif bir oluşum değildir. Farklı toplumsal yapılar arasında kurulan bu bağlantıları Giddens, küreselleşme anlamında "esneme" (Giddens,1998:66) olarak nitelendirmektedir. Ancak evrensel kültürün ulusal kültürler üzerindeki tesirlerinin değerler alanında değişime yol açtığı söylenebilir. Özellikle ulusal kültürün egemen kültürün hegemonyası altına girmesi küreselleşmenin yaratacağı en olumsuz netice olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme, değişik açılardan çok tartışılan bir konu olmakla birlikte, ulusal kültür bu tartışmaların ilgi odağı olmuştur. Pek çok noktada evrenselleşmeye yönelen bu sürecin kültürel çeşitlilik ve kimlik üzerindeki etkileri merak ve endişe konusudur. Üzerinde en çok durulan husus ise; her toplumun kendine özgü bir kültür yapısının olduğu, dolayısıyla birinin diğerine benzemediğı noktasında birleşmektedir. Aynı zamanda sosyal düzenin varlığı, fertlerin eylemlerinin kültürel prensiplerce yönlendirilmesine bağlanmaktadır (Rosenau-Bredemeier,1993:341). Dönmezer'in de ifade ettiğı gibi, "çeşitli kültürler, unsurlarının içerikleri itibariyle birbirinden farklıdır. Mesela ahlak, kültürün bir unsurudur, fonksiyonu bütün toplumlarda aynıdır. Fakat ahlak kurallarının içerikleri topluma göre değişik olabilir...Evrensel olan, yani bütün toplumlar için yerine getirilmesi zorunlu bulunan bir takım müşterek fonksiyonların karşılığı olan kültür unsurlarının içerikleri birbirinin aynı olabilir"

(Dönmezer,1990:130). Bütün farklılıklara rağmen ortaya çıkan bu ortak nokta, insan olmanın zorunlu standart formları olarak nitelendirilebilir. Belki de küreselleşmenin köklerini burada aramak gerekir.

Küreselleşme ve ulusal kültür bahsinde bir başka hassas nokta, homojenleşme eğilimidir. Sadece bilgi ve teknoloji sahasında değil, hayatın her alanında küresel yapıyla bütünleşmenin kültürel farklılıkları ortadan kaldırması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Mesela Yelken'in naklettiğine göre "Friedman, küreselleşmenin her zaman homojenleştirme olarak algılanışındaki yanılsamaya dikkat çeker. Küresel medyaların homojenleştirici olabilmesi için, anlam atfetme çevrelerinin 'şey'in ilk üretildiği yerle aynı çevreye ait olması gerekir. Çünkü gönderilen mesajın yorumlanma ortamı yereldir ve yerellerin hepsi türdeş değildir. Bu anlamda dünya çapında dolaşan belli bir sınıfın -VIP (Very Important Person)- küreselleştiği söylenebilir" (Yelken,1996:93-95). Yine de yerellikten küreselliğe giden yolda kimsenin geri durmadığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü, ulusal kimliğe ilişkin kaygılara rağmen bu süreç bütün canlılığı ve hızıyla devam etmektedir.

İster batılılaşma, ister modernleşme ve isterse küreselleşme denilsin, hemen hepsinin değerler alanındaki değişmeye işaret ettikleri açıktır. Eisenstadt bu değişim ve dönüşümün farklı uygarlıklarda çeşitli kombinasyonlarından bahsetmektedir (Eisenstadt,1980:842). Diğer bir anlatımla batı değerlerinin benimsenmesi süreci bu kez de küreselleşmeyle kendini göstermektedir. Robertson'da da aynı düşünceye rastlamak mümkündür. O'na göre "küresellik ya da Giddens'in küreselleşme dediği şey modernliğin toplumdan dünyaya genişletilmesinden ibarettir. Küresellik küresel ölçekteki modernliktir" (Robertson,1999:231). Küresel boyuttaki modernlik ifadesi ise bütün dikkatleri kültürel farklılık ve ulusal kimlik konularına yöneltmiştir.

Küreselleşmenin kültürel kimlik açısından değerlendirilmesinde ipuçları veren ve ulusal kültürün önemini ısrarla vurgulayanların başında Gökalp gelir. küreselleşmeye karşı olumsuz tutumlardan bahsetmiştik. Gökalp de yaşadığı dönemde bu konuda benzer endişeler taşımakta ve kültürce ilerledikçe kuvvetli bir devlet ve medeniyetin tesis edileceği, ancak medeniyetteki yükselişin kültürün bozulmasına sebebiyet vereceği (Türkdoğan,1987:22-23) düşüncesiyle adeta küresel kültüre karşı ulusal kültürü savunmaktadır. Bu konuda son derece hassas davranan Gökalp, ferdin şahsiyetini, milli kültüre sahip olup olmamasına bağlamaktadır. "Bir diğer ifade ile, şahsiyetin ortaya çıkışı ancak milli kültürle mümkündür. Millet haysiyetine ulaşabilmemiz için, kültürel değerlerimize yönelmemiz gerekir" (Türkdoğan,1987:30) diyen Türkdoğan, Gökalp gibi milletleri birbirinden ayıran milli kimliğin varlığını ulusal kültüre dayandırmaktadır.

Gökalp'in ve diğerlerinin 'uygarlık' dediği şeyin günümüzdeki küreselleşmeye, 'hars'ın da ulusal kültür kavramına olan benzerliği gözden kaçmamalıdır. Üstelik tartışmaların niteliği de pek fazla değişmemiştir. Özellikle ekonomi ve kültür arasındaki ilişkilerin süregelen sosyolojik bir problem olduğu ifade edilmektedir (Anheir vd.,1995:860). Pek çok düşünce adamı modern gelişmelere karşı geleneğin yanında yer almayı yeğlemiştir. Mesela Rorty, ev-

rensel değerlerden ziyade ulusal kültüre öncelik vermektedir (Wolin,1990:13). Söz konusu tutum, toplumsal istikrar ve bütünleşme açısından anlaşılır bir endişe olmakla beraber, gelişmelerin bedeli de değişimlerdir. Giddens'a göre, küreselleşme, hayatı hem resmi, hem de özel yönüyle geleneklerden uzaklaştırmaktadır (Giddens,2000:56-57). Değişen toplumsal düzeyin mevcudiyeti ve istikrarı için eski yapı yerine yenisinin konulması bir zorunluluk olarak kabul edilebilir. Söz konusu zorunluluğun gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkan anomik toplumun, işbirliğinin yarattığı zenginlik imkanlarını kaybettiğinden bahsedilmektedir (Orbell vd.,1996:1020). Üstelik yeni yapının eskisinden farklı olması da son derece tabiidir. Çünkü Durkheim'da mekanik dayanışma, Tönnies'de cemaat, Redfield ve Linton'da kır toplumu, Sorokin ve Zimmerman'da kırsal topluluklar, Coser'da kapalı toplum olarak ifade edilen geleneksel bağ ve ilişkiler bu yeni yapıyı ayakta tutmaya yetmeyebilir. Dolayısıyla geleneksel yapının dışına taşmak, değişimin getirdiği avantajları yaşamak, kıyamet alameti olarak algılanmamalıdır. Gökalp de bu klasik dönem romantik yaklaşımı ve kültür-uygarlık dikotomisıyla -özünde maddeye karşı mana savunmasının olduğu- karşımıza çıkmaktadır.

Gökalp, yaşadığı döneme ait gelişmelerden oldukça etkilenmiş ve modernleşmenin sancularına milliyetçilik esasına dayandırdığı fikirleriyle çözüm aramıştır. Aslında bu, girişim, o dönemi karakterize eden yapının gereğidir. Konu hakkındaki yorumların çoğu da aynı noktaya temas etmektedir. Mesela Giddens da Anderson'ın yaptığı gibi "milliyetçiliğin modernleşme sürecine ait bir olgu olduğunu ileri sürer. Buna göre milliyetçilik bir çeşit psikolojik 'aidiyettir' ve kapitalizmin doğurduğu teknolojik kaynaklarla örgütlenmiş ulus-devletin en güçlü 'güç potasını' oluşturduğu toplumlarda ortaya çıkar" (Tomlinson,1999:130). Bu aidiyet duygusu "Giddens'a göre ..köy toplulukları ve kabile toplumlarında görülen 'ilksel duyguların' zayıflamış biçimidir" (Tomlinson,1999:122) ve bu "Giddens'ın 'yüksek düzey mevcudiyetin erişirliği' dediği, yani ilişkilerin doğrudan doğruya yüz yüze olduğu bağlamlara bağlıdır" (Tomlinson,1999:130-131). Giddens, "milliyetçilik duygularının sabit ve kalıcı bir toplu kimlik biçimi olduğunu söylemez. Sadece milliyetçiliğin 'yükselme ve alçalma' eğilimleri vardır: siyasi ve toplumsal istikrarın değişen koşullarına göre o da değişir" (Tomlinson,1999:131-132) demektedir.

Gökalp'te hars, vazgeçilmez bir unsurdur. Medeniyetten yoksun bir millet yaşayabilir ama; hars olmadan bu mümkün değildir. Medeniyet insanlığın ortak malı iken kültür özeldir. Bu sebeple medeniyet diğer milletlerden alınabilir, fakat kültür alınamaz. Buna paralel olarak Türkoğan, Gökalp'in medeniyetsiz bir kültüre sahip milletlerin daha sağlam oldukları, ancak bilim ve fenne dayalı bir milletin yüksek hayat yaşayamayacağı fikrinde olduğunu nakletmektedir (Türkoğan,1987:31). Heyd'in "kültürel değerlerin toplumun bilinç altında gelişip olgunlaşmasına karşılık, bunların uygarlıktaki benzerlerinin bilinçli olarak oluşturulmakta ve geliştirilmekte" (Heyd,1979:75-76) olduğu; yani, kültürün doğal, uygarlığın ise sunni oluşu düşüncesi doğrultusunda Gökalp'e hak vermemek mümkün değildir. Ancak, küreselleşen dünyanın bilim ve fenne dayanan milletleri, egemen kültürün sahipleridir.

Gökalp, medeniyetten uzak kalmanın mümkün olmadığını kendine has üslubu ile kabul etmiş ve kültürün medeniyetin unsurlarıyla bütünleşebileceğini - nasıl mümkün olacağı çok açık olmamakla beraber- ifade etmiştir. O'na göre, bir toplum kültürde yükseldikçe medeniyet doğar, medeniyette ilerledikçe toplumun kültürü bozulur. Bu tek yönü müspet süreç, kültürde kuvvetli medeniyette zayıf toplumların lehine sonuçlanacaktır. Ancak, küreselleşen dünyadaki gelişmeler farklı bir yol takip etmiştir. Belki kültürler gelişerek medeniyeti oluşturmuştur ama, her zaman medeniyetler büyüdükçe toplumun kültürünü bozmuş; aksine başka toplumlara taşımış ve empoze etmiştir. Mesela her geçen gün biraz daha büyüyen Batı medeniyeti, kültürünü bozmak yerine onun geliştiricisi ve emperyalizmin elçisi olmuştur. Ayrıca kültürü kuvvetli, medeniyeti zayıf olanlar diğerlerini mağlup edememiş, bunun aksi mümkün olmuştur denilebilir. Medeniyette güçlü milletler -belki kültürde de güçlüdürler- hala varlıklarını sürdürmektedirler. Bütün gelişmelere rağmen yerelin yerini küreselin alması, yani küreselin ulusal kültürü ortadan kaldırması mümkün olmamıştır. Küreselleşme, kültürler arası farklılığı ortadan kaldıramaz. Bununla birlikte Gökalp, bozulan medeniyetlerin yeniden yaratılması konusunda ulusal kültüre yani o toplumun kendine has değer ve özelliklerine güven duymakta son derece haklıdır. Çünkü milletleri ayakta tutan bu kendisine has özel yapılarıdır. Toplumların yeniden üretilmesi sürecinde kültürel yapının bu iç dinamiklerinin harekete geçeceği en azından temenni edilmektedir. Çünkü, kültürel sistemlerin yenilenmesi, istikrarı ve sürekliliği her şeyden önce kendi iç dinamiklerine ihtiyaç hissettirir. Yani bir millete has bütün özellikler onun yeniden canlanmasına hizmet edecektir.

Gökalp'in nostaljik ve muhafazakar 'kültürde kuvvetli millet' ifadesini küreselleşme ve kültürel değişim açısından değerlendirildiğinde; bunu bütünüyle yerel bir oluşum olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Tarihin herhangi bir döneminde de böyle bir yapıya rastlanmamıştır. Konuyu Elteren ve Giddens'den yararlanarak açıklamak aydınlatıcı olabilir: Mesela Elteren, ulusal kültürün zaman içerisinde sürekli olarak değiştiğini, belli bir dönemde ulusal kültür olarak kabul edilen yapının gerçekte içinde bulunulan zamanla bir sentezinden ibaret olduğunu söylemektedir (Elteren,1999:285). Hatta daha açık bir ifadeyle " modern dünyada bir 'ulusal kültür' hiçbir zaman tamamiyle yerel olarak yaratılmış olamaz. Bu kültür, her zaman için, sözcüğün tam anlamıyla, bir asimilasyon sürecinin parçası olmuş ve doğallaştırılmış etkilerin ve önceki kültürel ödünç alımların izlerini taşımaktadır. Böylelikle bu etkiler ve ödünç alımlar gündelik kültürün ayrılmaz bileşenleriymiş gibi görülür. Bazen, ithal edilmiş kültürel pratiklerin oldukça hızlı bir içselleştirimi gerçekleşebilmekte" (Elteren,1999:286) demektedir. Açık toplum özelliği taşıyan bütün toplumlar için geçerli olan söz konusu durum. Giddens tarafından da çarpıcı bir örnekle dile getirilmiştir. Nitekim O'na göre "...tamamen saf gelenek diye bir şey yoktur. Diğerleri gibi İslam Medeniyeti de, şaşırtıcı çeşitlilikteki kültürel kaynaklardan, yani başka geleneklerden beslenmiştir. Aynı saptama, daha genelde, başkalarının yanı sıra Arap, Pers, Grek, Roma, Berberi, Türk ve Hint etkilerini birleştirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu için geçerlilik taşımaktadır" (Giddens,2000:55). Bütün bunlar Gökalp'in kültür ile medeniyeti uzlaştırma çabalarını daha anlaşılır kılmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE

Küreselleşme konusundaki endişelerin başında kültürel kimlik sorununun geldiğine daha önce yer verilmişti. Mesela Elteren (1999:288), küreselleşmenin çağdaş hayatın biçim ve içeriğinde bir "aynılaşma" yarattığından söz etmektedir. Buradaki esas mesele, yerelin yerini küreselin alacağı, hatta küreselleşmenin yerel kimlikleri ortadan kaldıracağı düşüncesidir. Ancak yine Elteren'a göre küreselleşme, yeni uluslar arası örgütlenmelere imkan tanımakla birlikte, ulus-devleti etnik farklılıklar sayesinde kolaylıkla parçalayabilmektir (Elteren,1999:288). Bu yüzden süreç "yerel küreselleşme mantığı içinde işlenmektedir" (Elteren,1999:292). Aslında küreselleşme bahsinden önce de ulus-devletin mahalli kültürlerin bütünleştirilmesi konusunda çeşitli endişeleri mevcuttu (Eliot,1981:51-52). Çeşitli bölgelere ait mahalli kültürlerin birbiriyle ve ana kültürle bütünleşmeleri gerektiği ve bunun için de siyasi ve ekonomik çarelere başvurma'nın önemini vurgulaması buna işarettir.

Robertson (1999:221-222) küreselleşmenin dünyayı aynılaştırdığını söylerken bütün dünyanın tek bir sistem etrafında birleşmesini değil, bu yapının bir parçası olmayı ve gelişmesine hizmet etmeyi kastettiğinden söz etmektedir. Bununla birlikte, küreselleşmeyi dünya ile bütünleşme (integration), Elteren'in deyimiyle "çeşitliliğin örgütlenmesi" (Elteren,1999:292) şeklinde algılamak daha yerinde olur. Çünkü benzeşme kadar yerel kültürlerin çeşitliliği ve farklılığı açısından da küreselleşme bir eritme potasıdır(melting pot). Yerel kültürlerin çeşitli özelliklerinin dünya çapında bilinmesi veya haberdar olunması, küreselleşme pazarı için yeni ürünler olarak işlenmektedir. Bu bakımdan gerek ulus aşırı, gerekse ulusal alanda güçlü bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Ekonomik, bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmelerin yarattığı yenilikler, küreselleşmeye pek çok noktada günah keçisi gözüyle bakılmasına neden olmuştur. Mesela iktisadi alanda başta işsizlik olmak üzere çeşitli ekonomik dengesizlikler, dış piyasalarda rekabet gücünün zayıflığı gibi noktalar küreselleşmeye karşı gösterilen reaksiyonun nedenlerinden bazılarıdır. Söz konusu tepkiler sadece Üçüncü Dünya Ülkelerinden gelmemekte, gelişmiş ülkelerde de benzer tepkilere rastlanmaktadır. Bunun nedeni ise Davidson'ın (1999:96) kısmen de Ulagay'ın (2000:91) belirttiği Asya'nın pazar ve işgücü bakımından küresel düzende üstün olacağı kaygısıdır. Küreselleşmeye karşı olan bu tavırlar, pragmatik olduğu kadar ideolojik boyutta da ortaya çıkabilmektedir. İdeolojik tepkiler, daha ziyade küresel düzene ve modern hayata karşı ulusal kimliklerin korunmasına yöneliktir. Bu konuda bilinen en klasik örnek Japonya'dır. Erol Güngör'e göre "...gözümüzün önündeki Japonya misali bir çoğumuzun modern teknolojiyi hiç bir manevi değişmeye lüzum kalmadan alabileceğimizi düşünmemize yol açmıştır. Aslında 'hiçbir manevi değişmeye lüzum kalmadan' denirken, burada kastedilen şey, daha ziyade din ve ahlak değerleridir. Japonlar dinlerini değiştirmediler; dillerini ve alfabelerini değiştirmediler; geleneklerine karşı ilgi ve saygılarını kaybetmediler. ...Fakat yine de modern teknolojiye sahip olmanın gerektirdiği değişimler vardır ve bunlar gerçekten bazı manevi -sosyal ve kültürel- unsur ve unsur komplekslerinin atılıp yerlerine yenilerinin alınması şeklinde tecelli eder. En azından, me-

sela modern üretim, insan münasebetlerinde aile ve bölge bağlarının bir yana bırakılmasını ve verimlilik esasına, rasyonel hesaplara dayanan münasebetlerin gelmesini gerektirir. İnsanların zaman ve sürat anlayışları değişir; işler saat dakikliğine göre ayarlanır" (Güngör,1990:22).

Türkdoğan'ın zikrettiği bir başka örnek yine geleneklerine bağlı kalarak modern dünyada yerini almayı başarmış Uzak Doğu'dan "Dört kaplan veya Pasifik kuşağı dediğimiz ülkeler (Singapur, Tayvan, Kore, Honkong, Japonya) Naisbitt ve Aburdune'nin de isabetle belirttikleri gibi Budizm, Taoizm ve Konfüçyüsçülükle büyük ekonomik başarılar sağlamış, adeta ABD ve Japonya ile yarış halindedirler. Ancak buna rağmen -kalkınmaları ne olursa olsun-Batılı norm ve değerlere sahip değildirler. Toplumda fikir çatışması mevcut değil, partiler arası çekişme ve hizipleşme yok, toplumsal uyum ve dayanışma yerine ferdiyetçi eğilim ve rekabet esprisi gözlenmemektedir. Huntington, İslamı da Konfüçyüsçülükle aynı kategoride düşünmekte, rekabete açık olmadığı ve uyumcu kodları taşıdığından demokrasi kart görmüştür" (Türkdoğan,1993:701).

Modern teknolojiyi geleneksel yapılarında değişim yaratarak ithal edenlerin de bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir diğer ifadeyle kültürel değişim konusunda Uzak Doğu'daki mukavemeti gösterenler düşük yoğunluktadır. Dünyanın en uzak coğrafyalarına kadar yayılan bu etkiler kar hesabı yapılmaksızın rağbet görmektedir. Tomlinson'dan öğrendiğimiz kadarıyla Hamelink'e göre "Örneğin Bolivya'da nane çayı gibi daha ucuz ve etkin çözümler olmasına rağmen Alka-Seltzer reklamı, satışları artırmıştır. Peru'nun pek çok bölgesinde eczaneden alınan şey ne olursa olsun, tabii ürünlerden daha iyi olacağına herkes tamamen inandırılmıştır. Kendine saygısı olan her ailede Aspro vardır ve bunu daha bilgisizce ve tabii ilaçlara nazaran daha nahoş yan etkilere katlanarak kullanırlar" (Tomlinson,1983:14). Son derece çarpıcı olan bu örnekte kültürel ihtiyaçların çağdaş ürünlerin pazarlanması karşısındaki mağlubiyetini görmekteyiz. Bugün pek çok alanda aynı durumla karşılaşmak mümkündür. Tüketim kültürünün ihtiyaçları aşan kuşatıcı etkisi reklam unsuru ile güç alanını daha da genişletmiştir. Bilhassa gelişmekte olan ülkeler her türlü ürünün pazarlanmasına açık birer cazibe merkezi haline gelmişlerdir.

Küreselleşme konusunda üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de popüler kültürdür. Bir başka anlatımla popüler kültür, yukarıda bahsedilen egemen kültür değerlerinin teknik vasıtasıyla yayılması ve paylaşılması açısından küresel kültür üzerinde etkili olabilmektedir. Küreselleşmeyi egemen sınıfın ideolojisi olarak gören Özdek'e göre "sermaye egemenliğinin dünya çapında tesisini" sağlayan emperyalist bir stratejidir (Özdek,1999:26). Egemen güçler tarafından üretilen bütün ürün ve faaliyetler, yine bu güçler tarafından evrenselleştirilmektedirler. Spor, müzik, moda, eğlence, beslenme alışkanlıkları, tanınmış roman ve film kahramanları, politikacılar, iş adamları, Anneler Günü (Mothers Day), Sevgililer Günü (Saint-Valentine), Yılbaşı (Christmas Day) ve Doğum Günü (Birthday) tekniğin ve kültürün pazarlanmasını ihtiva eden kar amaçlı mefhumlardır. Medyanın bu başarıdaki payı büyüktür. Erdoğan, konuyla ilgili güzel bir örnek vermektedir: "Red Kit'in

direnen Dldl' kandırır: Bir dal, dalın ucuna bağlı ip ve ipin ucunda sallanan havuç; Red Kit aun üzerinde, dal elinde ve havuç Dldl'n gözünün nnden on santim ötede asılır; 'gel beni ye' diye sallanıp duruyor. Dldl, televizyonun önünde, kulaklarında Walkman havua yetişmek için koşuyor. Red Kit zgr; Dldl zgr; havuç popüler; Red Kit umutlu; Dldl umutlu ; Red Kit mutlu; Dldl mutlu; havuç hala Red Kit'in mülkiyetinde. Ya Dldl yerse? Yesin; arada bir diş atanlar olmalı ki umutlar erişilir görünsün. Havuç zaten kaybedilme olasılığı olan bir yem ve yemin maliyetinin bir çok katı zaten çıkarılmış" (Erdoğan, 1999:28). rnekte anılan bütün unsurlar popüler kültürün özgürleştirici daha doğrusu üretilenlerin tüketimini serbest kılan bir ortam sunmaktadır. İfade edilenin aksine sadece üreticileri mutlu etmektedir. Popüler kültürün küresel tesirleri maddi ürünlerle birlikte ideolojik mesajların ulaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Hatta Erdoğan (1999:45) popüler kültürün "demokrasinin" ve "bireysel özgürlüğün" işareti sayıldığından söz etmektedir.

Bir aynılaştırma süreci gözüyle bakılan küreselleşme ile birlikte dünya-da evrenselleşmeye doğru bir yönelme söz konusudur, fakat tek bir küresel kültür sisteminin bulunmadığı da ifade edilmektedir. Mesela Elteren'in dediğine göre "bütüncül, tek bir küresel kültür düşüncesini bir yana bırakmakta yarar vardır. Çeşitli kültürel alanlarda küreselleşme eğilimleri, ne aynı doğrutuda gitmek, ne de aynı tempoyu göstermek zorunda olmadan da gösterilebilir. Dünya kültürü zerine Fransız etkisi daha çok yüksek kültür türlerinde ve gelişmiş yemek ve moda gibi alanlardadır. Japon şirketlerinin örgütlenmesine ve i kültürel mühendisliğine geniş ilgi vardır" (Elteren,1999:293). Bunun yanı sıra Madsen, kültürel oğlculuğun yeni formunu 'multiculturalism' yerine 'polyculturalism' olarak adlandırabileceğimizi belirtmektedir (Madsen,1993:508). Bu açıdan yerel kültürler daha ileride oldukları alanlarda aktif rol almak suretiyle adeta uzmanlaşmış birimler şeklinde küresel düzenle btnleşmektedirler. Küreselleşme eğilimlerinin farklı seviyelerde gerçekleşmesi ise daha ziyade bilim ve teknolojinin -özellikle kitle iletişiminin- bütün toplumlarda aynı ölçüde gelişmemesinden ileri gelmektedir.

Küreselleşen dünyanın ana dili ingilizcedir. Hatta yeni düzende hakim gücün adres defteri de denilebilir. Çünkü bilimsel, teknik ve sosyo-kültürel alanlarda yegane etkileşim sistemi olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, ingilizce hakim gücün zihinsel ve mantıksal yapı ve süreçlerini taşıyan kültürel vasıta halini almıştır. Bütün bunlar tekrar elden geçirildiğinde, lisanın niçin ve nasıl bir sektör haline getirildiğini ve ingilizce öğrenmenin neden bir zorunluğa dönüştüğünü daha anlaşılır kılmaktadır.

Küreselleşmenin, aynı zamanda siyasal açıdan değerlendirildiği de görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte demokratik sistemin hem ulusal, hem de ulus ařırđ seviyelerde bir değişim geçirmesi ihtimali üzerinde durulmaktadır. Nitekim Giddens'a göre ulusal düzeyde "demokrasinin demokratikleşmesi anayasa reformunu ve politik konularda daha fazla şeffaflığın sağlanması da içerir. Ayrıca ve özellikle politik kararları yurttaşların gündelik dertlerine daha fazla yaklaştırabilecek alternatif demokratik prosedürleri denemeye hazır olmalıyız. Belki temsili demokrasinin yerini halk jürileri ya da elektronik

referandum almayacaktır. ama bunlar temsili demokrasiyi tamamlayacak etkili roller oynayabilecektir" (Giddens,2000:91). Fakat demokratikleşme ulus aşırı seviyede pek fazla umut verici görünmemektedir. Buna şüphe ile bakanlardan biri de Giddens'dir. O'na göre yüzyıl önce de bu fikirler mevcut iken, gelişmeler küresel uyumdan ziyade iki dünya savaşı yaratmıştır (Giddens,2000:94).

Demokratik sistem geçen yüzyıl boyunca bir gelişme ve yayılma seyri izlemesine rağmen problemlerini bütünüyle çözebilmüş değildir. Aslında problemlere demokratik çözümler üreten yeni yöntemler keşfedilmiş, kitlelerin iktidar ve güç paylaşımında etkinliği artmış, çeşitli siyasi birlikler, partiler, dernekler kurmak suretiyle aktif katılım imkanları artırılmış, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi ve grup içi ilişkilerde ve karar alma sürecine katılmada ilerleme kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sayesinde sistem de varlığını ve prensiplerini sağlamlaştırmıştır. Yine de Giddens'in bahsini ettiği "baskıcı rejimlerin devamlılığı ve insan haklarının rutin biçimde ihlal edilmesi" (Giddens,2000:95) olasılığını ortadan kaldıramamış, özellikle gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal hareketlilik imkanları ve eğitim olanakları gibi alanlarda eşitsizlikleri dengeleyememiştir. Giddens bu hususta AB'nin varlığının ulusal ve uluslar arası düzeyde demokratikleşme çabalarına katkıda bulunacağı (Giddens,2000:95) kanaatindedir. Ancak daha önce de söylediğimiz gibi küresel dünyanın sorunlarının çözümü için umutlar demokrasiye bağlanmıştır. Elde edilen sonuçlar pek parlak görünmemekle birlikte, demokrasiden başka alternatif de bulunmamaktadır.

Küreselleşme sürecinin tesirleri bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hissedilmektedir. Türk tarihine baktığımızda geleneksel ve modern çelişkinin her zaman mevcut olduğunu görüyoruz. Bugünkü anlamda Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketi ulusal değerler ile çağdaş değerler dikotamisini yaratmış, bu anlamda adeta bir ithalattan bahsedilir olmuştur. İnsanlığın ortak deneyimleri paylaşması ve işbirliği yapması elbette arzu edilir bir durumdur. Üstelik kültürler hem iç faktörler –mesela çeşitli etnik grup ve azınlıklar- hem de küreselleşme yolunda dış faktörlerle etkileşim halindedirler. Bu bakımdan statik olduklarından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Fakat bütün bunlar küreselleşmeyi sevimli göstermeye yeter sebep kabul edilmemektedir.

Küreselleşme konusunda din etkeninin özel bir yeri vardır. Giddens'in dediği gibi, "din, normalde inanç fikriyle, inanca bir tür duygusal sıçramayla bağıntılı bir olgudur. Fakat kozmopolit bir dünyada, artık eskisinden daha fazla insan, kendilerinden farklı biçimde düşünen insanlarla temas kuruyor" (Giddens,2000:59). O'na göre "Fundamentalizm, küreselleşmenin bir çocuğudur ve hem ona karşı bir tepkidir, hem de ondan yararlanır. Hemen her yerdeki fundamentalist gruplar yeni iletişim teknolojilerini geniş çapta kullanmaktadırlar" (Giddens,2000:62). Kurtkan, yerel düzeyde sosyal bütünleşme anlamında İslam dininin farklılıkları uzlaştıran, ahenk kazandıran, 'tevhid edici' bir role sahip olduğunu (Kurtkan,1990:61,1992:16-32) ifade ederek benzer bir açıklama getirmiştir. Güngör de Türklerin diğer dinlerin mensuplarına

hoşgörü gösterdikleri ve Osmanlı'nın İslam'ı geniş bir coğrafyaya yaydığını nakletmektedir (Güngör,1989:171). Fakat bu Osmanlı'yı yerel iradelere yenik düşmekten kurtaramamış, özgürlük ve bağımsızlık rüzgarları imparatorluğu derinden sarsmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar benzer gelişmeler birbirini takip etmiş, modernleşme konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. "1990'lar Türkiye'si, bir yanda Batılı norm ve değerlere dayalı bir modelle karşı karşıya bir yanda da kendi milli ve inanç sistemlerinin oluşturduğu dayanışmacı, bütünlüştürücü, uyumlu bir kimliği taşımaktadır. Bu nedenle, bir yol ağzındadır, ya makas değiştirecek ve tamamı ile Batı hattına geçecektir veya Doğulu değerleriyle sentezler oluşturarak kalkınmasını gerçekleştirecektir" (Türkdoğan,1993:702). Bu çok isabetli tespite rağmen 2000'li yıllara yani yepyeni bir yüzyıla adım atan Türkiye, hala hangi alternatifi tercih edeceğine karar verememiş, sürüncemede kalmıştır. Amaç, sadece Doğulu değerlere dahil olmak suretiyle mukavemet veya Batıyı taklit etmek olmamalıdır. Yani yenilikçi ya da gelenekçi olmak değil, ülke menfaatleri doğrultusunda benlik ve kimliğin korunması suretiyle yeni yüzyıla ulaşılan seviyenin bir üst basamağında yer almak olmalıdır.

Küreselleşme önlenemez bir süreç olduğundan, bu sürecin yarattığı değişimler ve beraberinde getirdiği sorunlarla baş etmenin yolu; söz konusu dönüşümü reddetmekten ziyade yapıların gözden geçirilmesi, yeniden değerlendirilmesi ve tartışılmasından geçmektedir. Bu bakımdan Türkiye her şeyden önce bilimsel, ekonomik, teknik, iletişim ve siyasal alanlarda dünya sistemleriyle entegre olmaya hazırlıklı olmak durumundadır. Gelişmelerin sağlam bir zeminde gerçekleşebilmesi için yeni politikaların oluşturulmasına ve programların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu noktada etkin çözüm yollarından biri de eğitimden yararlanmaktır. Eğitimin "kültürel değişme ile ussal bir ilişki kurma, işbirliği yapma yolu" olduğu mantığından hareketle hem küreselleşmenin mentalitesini kavrama, hem de ulusal kültür ve kimlik dinamiklerini uyandıran tutma şansını elde etmiş oluruz.

Her kültür tipi, belli bir kültür çevresine mensuptur. Bu sebeple Batı Medeniyeti ve kültürünün özünün veya ruhunun , yaşanan değişimin temposunun ve yönünün küresel dünyanın bütün toplumlarında aynı biçimde gerçekleşeceğini beklemek bir hata olur. "Gelişmekte olan ülkeler" tabiri de aslında aynı mantıkla "geri kalmış, ilkel toplumlar" ifadesinin daha nazikçe söylenmiş biçimidir. Ülkemiz açısından da geçerli olan bu durum, temel kriterler olarak kabul edilen modernleşme (modernization), demokratikleşme (democratization), laikleşme (secularization), akılcılık (rationalization), insancılık (humanizm) ve insan hakları (human rights) alanlarında gelişimini tamamlamış ülke olmak zorunluluğunu dile getirmektedir. Aslında bu durumu, evrensel kültür konusunda hakim güç ve iktidar olmanın yanı sıra, kendi kültür mantığıyla kendi dışındakileri anlamlandırma, yorumlama çabası –belki de etnosantrizm- olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat gözden kaçan noktalardan birincisi; bunun Batı Medeniyeti ile aynı toplumsal deneyimlere sahip olmama, aynı gelişme çizgisini takip etmemekten ileri geldiğidir. İkincisi de; farklı sosyo-e-

ekonomik ve kültürel yapı özelliklerimizin bulunduğu. Mesela, cemaatçi yapıdan henüz bütün çizgileriyle sıyrılıp cemiyetçi yapıya intikal edilememiştir. Bütün alanlarda rekabetçi zihniyetin aşılması, kişilere bütün haklarını özgürce kullanabilecekleri ferdiyetçi (individualist) anlayışın yerleşmesi, toplumumuzda bütünleşmeyi sekteye uğratan oluşumlar olarak görülmüş ve sınırlandırılmıştır. Söz konusu ifadeler, bu oluşumların aynı biçimleriyle Türkiye’de de yaşanmasının zorunlu olduğu beklentisi şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü bu, sadece Batı Medeniyeti ile Türkiye’yi aynı düzlemde ele almanın ve aynı gelişme aşamalarının takip edilmesini ummanın yanlışlıklarını dile getirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Nitekim Türkiye’de bunların hiçbiri, Batı Medeniyeti ölçüsünde gerçekleşmemiştir. Gerçekte ise, Batılı anlamda toplumsal gelişme engellenmiş; üretim alanındaki sıçrayış bastırılmış; aktif, katılımcı, rekabetçi insan tipinin gelişmesine izin verilmemiştir. Kanaatimizce bugün Türkiye’nin önündeki en önemli konulardan biri de, bu vasıflara sahip yeni bir insan tipinin yaratılmasının gerektiğidir. Gerek bireysel, gerekse toplumsal anlamda bir sıçrayış ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Küreselleşmeyi daha iyimser bakış açılarıyla değerlendirmek de mümkündür. Örneğin küresel değerlerin yayılmasının çeşitli ülkelerin fiziki ve ekonomik açıdan birbirlerine olan üstünlüklerinin zayıflamasına yol açtığı ve dolayısıyla çeşitli kültürlerin yakından tanınmasının ideolojik ayırımların yarattığı kutuplaşmayı yok ettiği (Erbay,1998:147) şeklindeki görüş, küreselleşmenin toplumları birbirine yakınlaştırdığını vurgulamaktadır. Ancak bu yaklaşma, eşit şartlarda gerçekleşmemekte, hakim gücün lehine cereyan etmektedir. Bu yüzden zayıflamış gibi görünen kutuplaşma aslında tek kutuplu hale dönüşmüştür. Bilimde , ekonomide, sanatta ve daha pek çok alanda bütün dünya aynı mağazadan giyinir olmuştur. Yaşanan değişimler, ayrıca izolasyon, yabancılaşma ve anomi gibi birtakım sosyo-psikolojik problemlere de yol açmaktadır. Türkdoğan, ferdin bu problemlerden kurtulmak için "yeniden gelenekselleşme mekanizmasını kullanmak durumunda" (Türkdoğan,1993:195) olduğundan söz etmektedir. Bütün bunlar bir tarafa küreselleşme, ulus-devlet ve yerelliği ortadan kaldırması yönünden çok büyük bir tehlike olarak kabul edilmemelidir. Çünkü diğerleri kapsam dışında tutulsa dahi, daha küçük birimlerde yaşama güdüsü önemini korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Anheier, H. K. - Gerhards, J. - Romo, F.P. (1995). Forms Of Capital And Social Structure In Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography. *American Journal of Sociology*, Vol.100, Num.4, January.
- Aydın, M. vd. (1987). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: İlk-San Mat.
- Bağçe, H. E. (1999). Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi. *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 4, Aralık.
- Bilgiseven, A. K. (1990). *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- (1992). *Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Davidson, A, (1999). Yeni Küresel Üretim Tarzı: Başarılar Ve Çelişkiler. *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?* (Der. Başkaya, F.). Ankara: Ütopya Yay.
- Dönmezer, S. (1990). *Sosyoloji*, İstanbul: Beta Yay.
- Eisenstadt, S. N. (1980). Cultural Orientations. Institutional Entrepreneurs And Social Change: Comparative Analysis Of Traditional Civilizations. *American Journal Of Sociology*, Vol.85, Num.4, January.
- Eliot, T.S. (1981). *Kültür Üzerine Düşünceler*, (Çev. Kantarcıoğlu, S.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Elteren, M. V. (1999). Amerikan Popüler Kültürünün Etkisinin Global Bir Yaklaşım İçinde Değerlendirilmesi. *Popüler Kültür Ve İktidar* (Der. Güngör, N.), Ankara: Vadi Yay.
- Erbay, Y. (1998). *Kavram Olarak Küreselleşme*, Konya: Türk Yurdu Yay.
- Erdoğan, İ. - Alemdar, K. (1990). *İletişim ve Toplum, Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*, Ankara: Bilgi Yay.
- Erdoğan, İ. (1999). Popüler Kültür, Kültür Alanında Egemenlik Ve Mücadele. *Popüler Kültür ve İktidar*, (Der. Güngör, N.), Ankara: Vadi Yay.
- Friedman, J. (1993). Order And Disorder In Global Systems: A Sketch. *Social Research*, Vol.60, Num.2, Summer.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya. Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?* (Çev. Akınhay, O.). İstanbul: Alfa Yay.
- (1998). *Modernliğin Sonuçları* (Çev. Kuşdil, E.). İstanbul: Ayrintı Yay.
- Güngör, E. (1989). *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken Yay.
- (1990). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yay.

- Heyd, U. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Keyman, E. F. (1997). Globalleşme Ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam* (Der. Keyman, E.F. -Saribay, A.Y.), Ankara: Vadi Yay.
- Madsen, R. (1993). Global Monoculture, Multiculture And Polyculture. *Social Research*, Vol.60, Num.3.
- Milberg, W. (1993). Natural Order And Postmodernism In Economic Thought. *Social Research*, Vol.60, Num.2, Summer.
- Nirun, N. (1991). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yük. Kur., Atatürk Kültür Merkezi Yay. No: 56.
- Orbell, J. - Langche Z. - Matthew M. (1996). Individual Experience and the Fragmentation Of Societies. *American Sociological Review*, Vol.61, No.6, December.
- Özdek, Y. (1999). Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar, *TODA-İE Anne İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 3, Eylül.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı Ve Küresel Kültür* (Çev. Yolsal, Ü.H.), Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Rosenau, P. V. - Bredemeier, H. C. (1993). Modern And Postmodern Conceptions Of Social Order, *Social Research*, Vol.60, Num.2, Summer.
- Sarıbay, A. Y. (1997). Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam* (Der. Keyman, E.F.-Sarıbay, A.Y.), Ankara: Vadi Yay.
- Timur, T. (1996). *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara: İmge Yay.
- Tomlinson, J. (1999). *Kültürel Emperyalizm, Eleştirel Bir Giriş*, (Çev. Zeybekoğlu, E.), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Türkdoğan, O. (1987). *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- (1994). *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*. Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler. I. Ulusal Sosyoloji Kongresi. İzmir, 3-5 Kasım 1993. Sosyoloji Derneği Yay. III. Ankara.
- Ulagay, O. (2000). *Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü*. İstanbul: Doğan Kit.
- Wolin, S. S (1990). Democracy In The Discourse Of Postmodernism. *Social Research*, Vol.57, Num.1, Spring.
- Yelken, R. (1999). *Cemaatin Dönüşümü. Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*. Vadi Yay. Ankara.